

AHMAD YASSAVIYNING TASAVVUF ILMIGA QO'SHGAN HISSASI.

Mardonova Madina Hikmat qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Email: madinamardonova340@gmail.com

Telefon raqami : +998881520115

Mòminova Iroda Xoliyor qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Email: Imominova896@gmail.com

Telefon raqami: +998930520218

Usmonova Maxfirat Murodullo qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika insitituti talabasi

Email: mardonovshaxzodbek19@gmail.com

Telefon raqami: +998993119815

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ahmad Yassaviyning tasavvuf ilmiga qo'shgan hissasi hamda uning hayoti va ijodi atroflicha yoritilgan bo'lib, manbalar asosida tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Oysha xotun, . Alisher Navoiy, Xoja Abduxoliq G'ijduvoni, „Devoni hikmat“ „ilmi laduniy“, Yassaviylik — tasavvufdagi tariqatlardan biri, . Murid va ashob, Bektoshiya, 12-asrda O'rta Osiyoda, Qozog'iston, O'zbekiston, Qirg'iziston, Turkmaniston, Tojikiston,

Yassaviy, Xoja Ahmad Yassaviy (Yassi yaqinidagi Sayram shahri, taxminan 11-asrning 2-yarmi — 1166) — tasavvufning mashhur namoyandalaridan biri, turkiy xalqlarning buyuk shoiri. Otasi Shayx Ibrohim javonmardlik tariqatiga mansub nufuzli zotlardan bo'lgan. Yassaviy chig'atoy tilida ijod qilgan.[1;49] Yassaviy tug'ulgach, ko'p o'tmay onasi — Muso Shayxning qizi Oysha xotun vafot etadi. 7 yoshida otasidan ham ajraladi. Yassaviy tarbiyasi bilan opasi Gavhar Shahnoz mashg'ul bo'ladi. Yassaviy opasi bilan Yassiga ko'chib borgach, ustoz Arslon bobo bilan uchrashadi va undan tahsil oladi („Yetti yoshda Arslon bobom izlab topdim...“). Yassaviy Yassida botin ilmi sirlarini mukammal o'zlashtirgan. O'sha zamonlarda ilm-ma'rifatning Movorounnahrda markazlaridan bo'lgan Buxoroda Turkistonning turli tomonlaridan tolibi ilmlar yig'ilishgan. Arslon bobo ko'rsatmasi bilan Yassaviy ham Buxoroga boradi. Davrning eng peshqadam olimi va sofiysi Shayx Yusuf Hamadoni bilan uchrashib, unga murid tushadi. Buxoroda u arab tili bilan bir qatorda fors tilini ham chuqur o'rganadi. Forsiyda yaratilgan tasavvufiy adabiyot bilan tanishadi. Xoja Abduxoliq G'ijduvoni, Abdulloh Barqiy, Xoja Hasan Andoqiylar bilan hamsuhbat va hammaslahat bo'lib, Yusuf Hamadoni muridlari qatoridan o'rin oladi. Alisher Navoiy

Yassaviy to‘g‘risida „Maqomoti oliy va mashhur, karomoti matavoliy va nomahsur ermish. Murid va ashob g‘oyatsiz va shoh-u gado aning irodat va ixlosi ostonida nihoyatsiz ermish“, — deydi. Bu fikr Yassaviyning Yassiga qaytib kelib, yangi bir tariqatga asos solgan murshid sifatida shuhrat topgan davrlariga tegishlidir. Yassaviy turkiy xalqlarni islomga yanada kengroq jalb qilish va tasavvuf g‘oyalarini omma ko‘ngliga chuqur singdirish maqsadida she‘riyatdan ham foydalangan. Abdurauf Fitratning ta‘kidlashicha, Yasaviyning „adabiyotda tutgan yo‘li sodda xalq shoirlarimizning tutg‘on yo‘lidir... Uning hikmatlari vaznda, qofiyada, uslubda xalq adabiyoti atalgan she‘rlar bilan barobar“. U yozgan asari Nafaqat turkiy Xalqlarga balki butun Dunyoga Nasihat bo‘ladigan asar yozgan. Devoni hikmat“da ilohiy ishq va oshiqlik, ma‘rifat va oriflik saodati, fanodan baqoga yetishish tushunchalari nihoyatda samimiy va ta‘sirli ohanglarda yoritib berilgan. „Devoni hikmat“dagi barcha she‘rlar ham Yassaviyga mansub emas. Unga Yassaviy izdoshlarining ijod namunalari ham kiritilgan. Bu esa, tabiiyki, hikmatlar tili va uslubida ma‘lum o‘zgarishlar hosil qilgan. Lekin Yassaviyning o‘nlab izdoshlaridan hech biri ustozlari boshlagan g‘oyaviy, axloqiy, ma‘naviy ma‘rifiy va mafkuraviy yo‘nalishni o‘zgartirmagan. Buni Yassaviy hayoti, tariqati va ijodiyotidan bahs yuritilgan o‘nlab qadimiy manbalar, ayniqsa, Sulton Ahmad Haziniyning „Javohir ul-abror min amvojil bihor“ asari ham to‘la tasdiqlaydi. Devoni hikmat“ kitob shogirdlari tomonidan tartib berilgan. Unda ilohiy ishq g‘oyasi va ma‘rifiy mazmun yetakchilik qiladi. Hikmatlar ma‘no va mohiyat e‘tibori bilan Qur‘oni karim va Muhammad alayhissalom hadislariga chuqur bog‘langan. „Devoni hikmat“ning 20dan ortiq nusxalari O‘R FA ShI jamg‘armasida saqlanadi. Asar qo‘lyozmalaridan eng qadimgisi 17 asrga tegishli.[2;75] Ulug‘ mutafakkirning juda chuqur va boy mazmunga ega bo‘lgan „Devoni hikmat“ asaridagi so‘fiylik, Yassaviyning falsafiy dunyoqarashi o‘zining butun borlig‘i bilan o‘quvchining diqqatini rom etadi. Uning o‘zi „Devoni hikmat“ nomi bilan biror bir kitob yozmagan. Ushbu nodir asar uning murid va izdoshlari tomonidan yig‘ilib, tartib berilgan.

„Devoni hikmat“da ilohiy ishq va oshiqlik, ma‘rifat va oriflik saodati, fanodan baqoga yetishish tushunchalari samimiy va ta‘sirli ohanglarda yetkazib berilgan. Uning fikricha, „Haqning so‘zini emas, o‘zini bilish“ asosiy vazifadir. Shuning uchun donishmand bu dunyo rohatini qidiradigan so‘fiy – so‘fiy emas, toat-ibodat qilib, halollik va poklikni targ‘ib etib, dunyoning g‘am-g‘ussasini chekib, xalq tashvishi bilan yashagan insongina haqiqiy so‘fiydir, deydi.

Asarning boshidan yakuniga qadar ulug‘vor insoniy fazilatlar: kamtarinlik, mehr-muhabbat, ishq, sadoqat, haqiqat, adolat, hurfikrlik, insonni insondan ayirmaslik kabi masalalar falsafiy nuqtayi nazardan olqishlanadi. Va aksincha, joxillik, nodonlik, yomonlik, savodsizlik, haqsizlik, adolatsizlik, molparastlik kabi illatlar qoralanadi. Bunday xislatga ega bo‘lgan insonlar insof diyonatga chaqiriladi.

Uning fikricha, insonlar bir-birlariga yaxshilik qilishlari, hasadgo‘y bo‘lmasligi, shu bilan bir qatorda o‘z mol-davlatiga ishonib yashamaslik kerakligi, bu dunyo hammadan qolishi aytiladi:

Beshak biling bu dunyo barcha eldan o‘taro,
Inonmag‘il molingga, bir kun qo‘ldan ketaro.
Ota-ona, qarindosh qayon ketdi fikr qil
To‘rt oyoqlik cho‘bim ot bir kun senga yetaro.
Dunyo uchun g‘am yema, Haqdin o‘zgani dema,
O‘zgalar molin yema, Sirot uzra tutaro.[3;67]

Uning nuqtayi nazarida hikmat – “ilmi laduniy”, ya’ni ilmi g‘aybu haloyiq va ilohiy sirlarni kashf aylash mazmuniga ham ega. Yassaviy hikmatlaridagi asosiy o‘rinni pand-nasihati egallaydi. Hikmatlarning barchasida so‘fiylik tariqatining asoslari - haqiqatni bilish, Haqni sevish, nafsu dunyodan chekinishga da‘vat etuvchi g‘oyalar o‘z aksini topgan. Inson ruhi va ongini har qanday illat, qabohatdan ozod etish kerak, ana shundagina inson axloqida ko‘zga tashlanuvchi ayrim nuqsonlar yuzaga kelmaydi, degan fikrlar komil insonni shakllantirishning asosiy yo‘llaridan biri sifatida ta’kidlanadi. Zero, tasavvuf-nafs lazzatlaridan voz kechish demakdir. Nafs-ochko‘zlik, o‘g‘rilik, jaholat, xudbinlikni keltirib chiqaradi. Shuning uchun Ahmad Yassaviyning hayotiy shiori qanoat sanaladi. Inson Haqni "ko‘rish"ga yetishish uchun o‘ziga qanoat qilishi, shukronalik bildirishi, halol luqma yeyishi lozim. Nafsga mute’ bo‘lganlar esa xudbinlikdan qaytmaydi, nafs balosiga uchraydi. Xususan:

Yaxshilarga xizmat qilib duo olg‘on,
Andoq oshiq mahshar kuni armoni yo‘q.
Jondin kechmay hu-hu degan bari yolg‘on,
Bu gumrohdin so‘rmang savol, yo‘lda qolgan,
Haqni topgan o‘zi pinhon, so‘zi pinhon
Ul sababdan oltmish uchda kirdim yerga.
Banda bo‘lsang mehnat tortg‘il g‘ofil odam,
Oqil ersang g‘animatdur senga shul dam
Omonatdir aziz joning yurma beg‘am,
Eshitib o‘qib yerga kirdi qul Xoja Ahmad.[4.89]

Alisher Navoiy Yassaviy to‘g‘risida “Maqomoti oliy va mashhur, karomoti matavoniy va nomahsur ermish. Murid va ashob g‘oyatsiz va shohu gadoning irodat va ixlosi ostonida yermish”, - deydi. Bu fikr Yassaviyning Turkistonga qaytib, yangi tariqatga asos solgan murshid sifatida tanilgan davrlariga tegishli. Movarounnahrda "Yassaviya" tariqatidan keyin ikki yirik tariqat paydo bo‘lgan. Birinchisi — "Naqshbandiya", ikkinchisi — "Bektoshiya". Tasavvufdagi boshqa tariqatlarda bo‘lgani kabi “Yassaviya” tariqatida ham o‘z qoidalari (odoblari) mavjud.[5;112]

Yassaviylik — tasavvufdagi tariqatlardan biri. Asoschisi Ahmad Yassaviy. 12-asrda Oʻrta Osiyoda paydo boʻlgan. Ya. taʼlimotiga koʻra, komil murshid (shayx)ning zimmasidagi birinchi vazifa oliy insoniy sifatlarni oʻzida mujassam etish, shariat ilmini mukammal egallab, soʻng muridlarni ortidan ergashtirishga erishishdir. Ya.ka koʻra, murid quyidagi talablarga rioya qilishi zarur: biror kishini oʻz murshididan ustun qoʻymasligi va unga mutlaq ehtirom bilan bogʻlanishi; zikr va idrok sohibi boʻlishi, ustozining ramzi va ishoratlarini oson ilgʻashi; soʻzda toʻgʻri, vaʼdaga vafodor boʻlishi; ustozining amr, taklif, vaʼz va nasihatlarini nazardan soqit etmay kamolga intilishi. Haziniyning "Javohir ulabror" asarida Ya.ning asoslari quyidagicha qayd qilingan: tavhidga asoslangan tasavvufiy tushunchalar; shariat va paygʻambarning sunnatiga mutlaq bogʻliqlik; shariatga tayangan tariqat; riyozat va mushohada; xilvat va zikr. Ya.da ilm-maʼrifat egallash, himmat va saxovat tuygʻularini kamol toptirish, nafsga qarshi kurashda sobit boʻlish, halol mehnat bilan rizq topishga alohida ahamiyat berilgan. Ya. zikri jahriyga asoslanilgan. Tasavvuf taʼlimotiga koʻra, insonning asl vatani mutlaq borliq. Inson shu borliqda paydo boʻlgan, oʻsha muqaddas borliqqa qaytmogʻi muqarrar. Shu bois haqiqiy sufiy vatan va vatanparvarlik borasida tor tushunchaga berilmasligi kerak. Ya. koʻplab olim, shoir va davlat arboblari qalbini zabt aylagan. U faqat Movarounnahrda emas, balki Xuroson, Ozarbayjon, Turkiyada ham keng tarqalgan. Yassaviylik — tasavvufdagi tariqatlardan biri. Asoschisi Ahmad Yassaviy. 12-asrda Oʻrta Osiyoda paydo boʻlgan. Ya. taʼlimotiga koʻra, komil murshid (shayx)ning zimmasidagi birinchi vazifa oliy insoniy sifatlarni oʻzida mujassam etish, shariat ilmini mukammal egallab, soʻng muridlarni ortidan ergashtirishga erishishdir. Ya.ka koʻra, murid quyidagi talablarga rioya qilishi zarur: biror kishini oʻz murshididan ustun qoʻymasligi va unga mutlaq ehtirom bilan bogʻlanishi; zikr va idrok sohibi boʻlishi, ustozining ramzi va ishoratlarini oson ilgʻashi; soʻzda toʻgʻri, vaʼdaga vafodor boʻlishi; ustozining amr, taklif, vaʼz va nasihatlarini nazardan soqit etmay kamolga intilishi. Haziniyning "Javohir ulabror" asarida Ya.ning asoslari quyidagicha qayd qilingan: tavhidga asoslangan tasavvufiy tushunchalar; shariat va paygʻambarning sunnatiga mutlaq bogʻliqlik; shariatga tayangan tariqat; riyozat va mushohada; xilvat va zikr. Ya.da ilm-maʼrifat egallash, himmat va saxovat tuygʻularini kamol toptirish, nafsga qarshi kurashda sobit boʻlish, halol mehnat bilan rizq topishga alohida ahamiyat berilgan. Ya. zikri jahriyga asoslanilgan. Tasavvuf taʼlimotiga koʻra, insonning asl vatani mutlaq borliq. Inson shu borliqda paydo boʻlgan, oʻsha muqaddas borliqqa qaytmogʻi muqarrar. Shu bois haqiqiy sufiy vatan va vatanparvarlik borasida tor tushunchaga berilmasligi kerak. Ya. koʻplab olim, shoir va davlat arboblari qalbini zabt aylagan. U faqat Movarounnahrda emas, balki Xuroson, Ozarbayjon, Turkiyada ham keng tarqalgan.

Nazariy jihatdan Yassaviy taʼlimoti qalb, xohish va ilhom yoʻli orqali maʼrifat va botinlikka qaratilgan. Yaʼni, uning taʼlimoti maʼnaviy va nafsga toʻla

bo'lsa, karmatiylar butunlay siyosiy bo'lsa, tabiatan aqida (aqida) bo'lsa, Yassaviy tariqati butunlay ma'naviyatdir. Yassaviy tariqatini Halloj al-Mansur yo'lining davomi deb ta'kidlaganlar qatorida fransuz sharqshunos olimi Msignon Lui ham bor. Uning "Alloj al-mansur" asarida Hallojning turkiy islomdagi o'rni keng muhokama qilinadi. Yassaviy Hallojni islom avliyolaridan biri deb tan olgan. Isbatiyya so'fiylik mazhabi vakili Mansur al-Halloj so'fiylik dunyoqarashi toifalarining ("fana fi Alloh" (Allohga ergashish), "muhabbatulloh" (Allohga ishq), "tark-i dunyo" ("tark-i dunyo") ("Allohga ergashish"), "muhabbatulloh" ("Muhabbatulloh") (Allohga ishq), "tark-i dunyo" ("Allohga ergashish") kabi so'fiylik dunyoqarashining asosiy belgilarini ajratib ko'rsatdi. Allohdan yuz o'girish), "hikmat" (hikmat), "sevgi (ochiq)", "murakaba" (o'z-o'zini tanqid qilish), "tasfiyya-i kalb" (qalbni poklash). Ayrim istisnolar bo'lmasa, Yassaviy ta'limotining mazmuni Halloj ta'limotiga mos keladi. Biroq, bu ta'limotning nazariy asosiga ko'ra, malamiya sektasining xususiyatlari isbatiyadan ustun turadi. Shunga qaramay, Yassaviy donishmandlarida Mansur nomi va yo'li ko'p tarannum etilgan. Malamiya ta'limoti (asoschisi Boyazid Bistamiy) odatda an'anaviy turkiy dunyoqarashga asoslanadi. Inson ruhiyati holatini o'rganishga qaratilgan malamit dunyoqarashi sezgi va sezgi orqali xudoga bo'lgan "orzu", "rag'bat" va "istig'roq" holati bilan bog'langan. Bu Xudoga itoat qilishning yo'lidir. Malamiyada haqiqatga xizmat qilish xalqqa xizmat qilish ekan, insonni sevish asosiy talabdir. Yassaviy ta'limotining zamirida Malamiyadagi so'fiylar ruhiyati yotadi. Asosiysi, insonning jinsiy, hayvoniy tabiatini yo'q qilish; sakr-ochiq (kuchli ishq) va wurd (zikr) arkshi fana (ozodlik maqomi) maqomiga erishish; nafas olmoq, zavq olmoq; satr - insonning ibodat va amallarini yashirish; Uajd – insonning "men"ini yo'qotishi, Haqni topishi va Allohga yuzlanishi kabi ruhiy holat va maqomdir. Malamiya tabiatining barcha xususiyatlarini "Divoni hikmat" va "Miratul kulub"da ko'rish mumkin. Bu yerda malamizm so'fiylik falsafiy ta'limot bo'lib, uni keyingi asrlarda sekta sifatida paydo bo'lgan malamizm bilan aralastirib yubormaslik kerak. Haziniy o'zining "Javohir ul Abror min Amuaj-il Bihor" ("Dengiz to'lqinlarida ezgulik gavharlari" yoki "Sirlari") asarida Yassaviy tariqatining asosiy xususiyatlari, komillik yo'lida shogirdlarga qo'yiladigan talablar haqida ko'p yozgan. Haq yo'lidagi azizlarning").

Yassaviy tariqatining amali, ixlosmandning diqqatini muayyan maqsadga qaratish va muridning ruhiy holatini tashqi dunyodan uzoqda joylashgan qorong'u joyda, ya'ni yerdan qazilgan joyda, ma'lum muddatga tarbiyalashdan iborat vaqt davri. XII asrda Yassaviy tariqati Mauroannahr, Turkiston, Farg'ona, ya'ni hozirgi Qozog'iston, O'zbekiston, Qirg'iziston, Turkmaniston, Tojikiston hududlariga tarqaldi. Bu yerda Yassaviy ta'limoti, ma'naviy qadriyatlarini izdoshlari o'z izlarini qoldirdilar. Shuningdek, turkiy madaniyatga asoslangan barcha tariqatlar ham shu tariqat asosida shakllangan. Buni Naqshbandiya va Kubroiya (Najmiddin Kubro) turkumidagi Xoja Ahmad Yassaviy shogirdlarining uchrashuvida ko'rish mumkin. [6;34]

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki: Xoja Ahmad Yassaviy Markaziy Osiyodagi ilk tasavvufiy tariqat — “Yassaviya”ning asoschisi, nafaqat Xuroson va Mavorounnahr, balki turkiyzabon xalqlarning ma’naviy tarixida ma’lum bo‘lgan, mutasavvuf donishmand, insonparvar shoir hisoblanar ekan .

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Fitrat. Ahmad Yasaviy. „Tanlangan asarlar“ (nashrga tayyorl. H.Boltaboev). 2-jild. — T.: Ma’naviyat, 2000;
2. A.Sa’diy. Yasaviy kim edi? (nashrga tayyorl. B. Do‘stqoraev) -T.: 1994.
3. E. Rustamov. Ahmad Yasaviy hikmatlarida tarix va hayot sadosi. „O‘zbek tili va adabiyoti“ jurn. 1972, № 4-5;
4. I.Haqqul. Ahmad Yasaviy. Hayoti va ijod yo‘li. — T.: 2001.
5. N.Hasanov. Turkiyada yassaviyshunoslik. -T.:1999.
6. Ahmad Yasaviy. Hikmatlar (nashrga tayyorl. I Haqqul. — T.: 1991).